

ВІДХИЛЕННЯ У ПСИХОФІЗИЧНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ

I

ВРАХУВАННЯ ЇХ ПІД ЧАС НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Діти з особливими потребами мають відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими чи набутими вадами.

Залежно від типу порушення в Україні згідно з критеріями Міністерства освіти і науки виокремлюють 7 категорій дітей:

1. Із порушеннями слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом).
2. Із порушеннями зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором).
3. Із порушеннями інтелекту (розумово відсталі, із затримкою психічного розвитку).
4. Із мовленнєвими порушеннями.
5. Із порушеннями опорно-рухового апарату.
6. Зі складною структурою порушень (розумово відсталі і сліпі чи глухі, сліпоглухонімі та ін.).
7. Із емоційно-вольовими порушеннями та діти з аутизмом.

Розрізняють:

- вроджені розлади, спричинені порушенням живлення, гормональними розладами, резусною несумісністю груп крові матері та дитини, шкідливим впливом на плід генетичних факторів, інтоксикацій, інфекцій, травм, впливом медичних препаратів, алкоголю, наркотичних та отруйних речовин;

- набуті порушення, зумовлені, переважно, різноманітними шкідливими впливами на організм дитини під час народження та в наступні періоди розвитку (механічні ушкодження плоду, тяжкі пологи, пологова асфіксія, крововиливи у мозок, інфекційні захворювання тощо).

Навчання та виховання дітей із порушеннями психофізичного розвитку здійснюється з урахуванням особливостей їхнього розвитку, використанням специфічних заходів та організаційних форм навчальної роботи, залежно від характеру розладу.

Учитель загальноосвітньої школи повинен бути готовим не тільки до професійно-педагогічної діяльності зі звичайними учнями, але й до корекційно-педагогічної роботи з дітьми, що мають психофізичні особливості.

Педагог як суб'єкт педагогічної діяльності повинен також уміти управляти розвитком, навчанням і вихованням учня, своєчасно і результативно проводити корекцію

педагогічного впливу на особистість дитини, його поведінку і відношення до навчального середовища.

Найважливіші корекційні вміння вчителя, в класі якого є діти з

особливостями психофізичного розвитку:

- ✓ уміння бачити відхилення в розвитку дитини;
- ✓ спрогнозувати шляхи подальшого розвитку дитини з урахуванням наявного дефекту;
- ✓ враховувати в навчально-виховному процесі характерні для дітей з особливостями психофізичного розвитку їх потенційні можливості і використовувати їх для подальшого розвитку дитини;
- ✓ відбирати і застосовувати необхідні для навчання таких дітей методи, прийоми і засоби;
- ✓ створювати сприятливі умови виховання, навчання, розвитку і соціальної адаптації дітей з особливостями психофізичного розвитку для засвоєння ними інтелектуального і морального досвіду;
- ✓ формувати позитивну мотивацію до навчання, виховувати оптимізм, бачення життєвої перспективи, відчуття успіху;
- ✓ працювати в тісному контакті з фахівцями: дефектологом, психологом, логопедом, медичними працівниками, а також з батьками.

Безперечно, кожна нозологія потребує окремого підходу, проте спочатку виокремимо загальні.

Загальні рекомендації

Учитель повинен оволодіти необхідними знаннями та навичками:

- ✓ ознайомитися з анамнезом, тобто мати уяву про основні види порушень психофізичного розвитку дитини;
- ✓ вивчити стан уваги, стомлюваності, темп роботи кожної дитини;
- ✓ урахувати стан слуху, зору, особливості моторики та загального фізичного розвитку учня;
- ✓ бути добре ознайомленим з приладами, які використовують його учні з порушеннями зору і слуху, перевіряти придатність слухових апаратів, стежити за чистотою окулярів;
- ✓ навчитися визначати, оцінювати і створювати навчальне середовище для дітей з різними потребами;
- ✓ зрозуміти важливість цілеспрямованого залучення до роботи з дітьми членів родини, встановлення з ними партнерських стосунків;
- ✓ вивчати головні принципи і стратегії колективної командної роботи;
- ✓ навчитися спостерігати за дітьми та оцінювати їх розвиток під час занять;
- ✓ закінчувати заняття, коли діти втомилися чи не уважні;
- ✓ навчитися адаптувати навчальні плани, методики, матеріали та середовище до специфічних потреб дітей;

- ✓ створювати оптимальні умови для спілкування, сприяти налагодженню дружніх стосунків між дітьми і формуванню колективу;
- ✓ формувати в дітей досвід стосунків у соціумі, навички адаптації в соціальне середовище.

Проте, як зазначалося, кожне порушення психофізичного розвитку дитини вимагає врахування виду порушення і застосування в навчанні відповідних методів і прийомів. Із огляду на це психолого-педагогічні працівники рекомендують керуватися порадами, які допоможуть учителям налагодити співпрацю з такими дітьми.

Діти з порушеннями слуху

1. Деякі діти можуть чути, але сприймають окремі звуки спотворено. У цьому випадку говоріть трохи голосніше й чіткіше, добираючи необхідний рівень звучання. Іноді потрібно понизити висоту голосу, оскільки дитина втратила здатність сприймати високі частоти.
2. Починаючи розмову, приверніть увагу дитини. Якщо слух її дозволяє, назвіть на ім'я, якщо ні – злегка покладіть руку на плече або поплескайте, але не різко. Під час розмови дивіться на неї, не повертайтеся спиною. Не затуляйте своє обличчя: дитина має стежити за його виразом та вашим артикуляційним апаратом. Говоріть чітко й рівно. Не потрібно занадто виділяти щось, надто гучно говорити, кричати, особливо на вухо. Якщо вас просять повторити щось, спробуйте перефразувати своє речення. Використовуйте жести.
3. Переконайтеся, що вас зрозуміли. Не соромтеся про це запитати. Якщо ви не зрозуміли, попросіть дитину повторити або записати те, що вона хотіла сказати. Але уникайте при цьому навіть натяку на поблажливість.
4. Якщо ви повідомляєте інформацію, яка містить номер, правило, формулу, технічний або інший складний термін, адресу, запишіть її. У деяких випадках потрібно запитати, чи не буде простіше листуватися. За такої форми спілкування речення мають бути простими.
5. Пам'ятайте, що такий учень має сидіти за першою партою перед столом учителя для слухозорового сприйняття мовного матеріалу.
6. Не забувайте про середовище, що вас оточує. У великих або багатолюдних приміщеннях складніше спілкуватися з людьми, які поганочують.
7. Не змінюйте тему розмови без попередження. Використовуйте перехідні фрази на зразок: «Добре, а тепер нам слід обговорити...».
8. Дуже часто глухі люди використовують мову жестів. Необхідність перекладача залежить від ситуації та людей, які спілкуються.
9. Не всі діти, які поганочують, можуть читати по губах. Вам краще запитати про це під час першої зустрічі. Якщо дитина володіє цією навичкою, потрібно дотримуватися кількох важливих правил:

- із десяти слів добре прочитуються лише три;
- потрібно дивитися в обличчя співрозмовникові і говорити чітко та повільно, використовувати прості фрази та уникати зайвих слів;
- не намагайтеся надмірно чітко вимовляти слова – це змінює артикуляцію і створює додаткові труднощі;
- потрібно використовувати вираз обличчя, жести, рухи тіла, якщо хочете підкреслити або прояснити зміст сказаного.

Діти з порушеннями зору

1. Через кожні 10-15 хвилин учень має 1-2 хвилини перепочити, роблячи спеціальні вправи.
2. Освітлення робочого місця учня має бути не менш 75-100 кд/м
3. Приберіть усі перешкоди на шляху до робочого місця учня.
4. В унаочненні доцільно використовувати більший шрифт, фон зробити не білим, а світло-жовтим чи світло-зеленим.
5. Пишучи на класній дошці, намагайтеся розташовувати матеріал так, щоб в учня він не зливався в суцільну лінію. З'ясуйте, написи яким кольором крейди учень бачить краще.
6. Давайте можливість учням підійти до дошки чи унаочнення, щоб краще роздивитися написане.
7. Озвучуйте все, що пишете.
8. Намагайтеся все, що пишете на дошці, продублювати роздавальним матеріалом.
9. Зверніть увагу на якість роздавального матеріалу: має бути матовий, а не глянцева папір, шрифт великим і контрастним.
10. Учні з порушенням зору потрібно більше часу на виконання вправ, читання тексту. Не переобтяжуйте учня читанням великих текстів під час самостійного опрацювання матеріалу, краще поясніть ще раз усно, переконайтеся, що він усе зрозумів.
11. Із таких предметів, як література, історія, географія тощо можна використовувати аудіозаписи.
12. Доцільно переглянути вимоги до письмових робіт. Іноді слабозорому учневі необхідно писати з використанням трафарету, щоб правильно розташувати текст на сторінці та дотримуватися рядків.
13. Стежте за поставою учня, водночас, не обмежуйте його, коли він надто близько підносить тексти до очей.

14. Не затуляйте учневі джерело світла, не використовуйте невербальні засоби спілкування (кивання головою, рухи рук тощо).

Діти з порушенням інтелекту (легка розумова відсталість)

1. Підготувати дітей класу до того, що поряд з ними навчатиметься учень із особливими освітніми можливостями.
2. Створити в класі демократичне середовище, налагоджувати між учнями дружні стосунки, щоб розумово відсталі діти відчули себе членами колективу.
3. Привчати здорових дітей допомагати (за потреби), опікуватися розумово відсталими однолітками.
4. Не припускати зневажливого ставлення до дітей з обмеженими можливостями здоров'я.
5. Розумово відсталі діти мають (як правило) слабку, короткочасну пам'ять, тому матеріал треба подавати невеликими «дозами» і звертати увагу на багаторазове повторення вивченого матеріалу. З цією метою урізноманітнювати прийоми і види робіт на закріплення вивченого матеріалу, застосовувати дидактичні ігри. І лише після засвоєння цього матеріалу надавати більш складний новий матеріал.
6. У розумово відсталих дітей порушена активна увага. Треба застосовувати наочний матеріал для її активізації; чергувати види діяльності (більш складні завдання чергувати з більш легкими).
7. У цієї групи дітей переважає конкретно-наочне мислення. На нього і треба спиратись у викладанні навчального матеріалу. Для цього застосовувати зрозумілу яскраву наочність (предметні картинки, рахунковий матеріал, малюнок-схему до задачі тощо).
8. Діти з легкою розумовою відсталістю мають знижений темп роботи та працездатність. Отже, для них необхідно зменшити об'єм завдань та їх кількість, а складність повинна бути доступною. Для цього дітям можна давати індивідуальні картки із завданнями відповідної складності та перфокарти, у які треба лише вставити відповідну орфограму чи числову відповідь (і зовсім немає потреби переписувати це завдання в зошит, якщо дитина має слабкі чи недостатні навички письма).
9. Учні цієї категорії, як правило, не мають достатніх навичок самостійної роботи; потрібен постійний контроль за виконанням ними завдання (щоб вони не відволікалися та не втрачали напряму діяльності).
10. Діти з обмеженими розумовими можливостями потребують неодноразового повторення вчителем інструкції щодо виконання того чи іншого завдання. Тому вчитель має переконатись, як і наскільки точно учень зрозумів, що від нього

вимагають, і лише після цього дозволяти виконати завдання. У разі потреби необхідно надати учневі додаткові роз'яснення щодо виконання завдання.

11. Уміти підтримувати в дитини впевненість у своїх силах, прагнення до пізнавальної діяльності; запобігати їй адекватно реагувати на зміни в психічній діяльності, поведінці та загальному стані дитини.

Діти із затримкою розвитку (Синдром Дауна, аутизм)

1. Використовуйте доступне мовлення, висловлюйтесь точно та лаконічно. Якщо вам потрібно пояснити щось складне, розподіліть інформацію на частини.
2. Уникайте словесних штамів і образних висловів, якщо ви не впевнені в тому, що дитина їх знає. Не використовуйте сарказм і натяки.
3. Вивчаючи новий матеріал, розповідайте все крок за кроком. Надайте дитині можливість усвідомити кожен крок після пояснення. Якщо необхідно, використовуйте ілюстрації. Будьте готовими повторити кілька разів. Не зневірюйтесь, якщо вас із першого разу не зрозуміли.
4. Ставтеся до дітей із затримкою у розвитку так само, як і до їхніх однолітків, обговорюйте з ними ті самі теми.
5. Деякі діти з затримкою у розвитку прагнуть догодити співрозмовнику і кажуть те, що, як їм здається, хочуть від них почути. Тому, щоб досягти достовірної інформації, ставте запитання на тему, яка вас цікавить, кілька разів, перефразовуючи їх.

Діти з порушенням мовлення

1. Не ігноруйте дитину, якій складно говорити. Не намагайтеся прискорити розмову. Будьте готові до того, що розмова з нею потребуватиме більше часу. Не перебивайте, не квапте і не виправляйте її.
2. Дивіться в обличчя, підтримуйте візуальний контакт. Не думайте, що ускладнення мовлення – показник низького рівня інтелекту і що дитина, яка має мовленнєві порушення, не може зрозуміти вас.
3. Спочатку намагайтеся ставити такі запитання, які передбачають короткі відповіді або відповідні рухи голови (так, ні).
4. Не вдавайте, що зрозуміли, якщо це не так. Повторіть те, що ви зрозуміли і не соромтеся перепитати те, чого не зрозуміли. Якщо вам знову не вдалося зрозуміти, попросіть вимовити слово повільніше, можливо, по буквах.
5. Якщо у вас виникають проблеми у спілкуванні, запитайте, чи не хоче ваш співрозмовник використовувати інший спосіб – надрукувати, написати.

Діти з порушенням опорно-рухового апарату (ДЦП)

1. Комплексний характер корекційно-педагогічної роботи. Це означає, що потрібне постійне врахування взаємовпливу рухових, мовленнєвих і психічних порушень в динаміці розвитку дитини. Внаслідок цього необхідна спільна стимуляція (розвиток) всіх сторін психіки, моторики, мовлення, а також попередження і корекція цих порушень.
2. Ранній початок онтогенічно послідовного впливу з опорою на збережені функції.
3. Корекційна робота будується не з урахуванням віку, а з урахуванням того, на якому етапі психомовного розвитку знаходиться дитина.
4. Організація роботи в рамках основної діяльності. При всіх корекційно-педагогічних заходах стимулюється основна для даного віку діяльність (в шкільному віці – навчальна діяльність).
5. Спостереження за дитиною в динаміці.
6. Тісна взаємодія з батьками і найближчим оточенням.

Вироблення соціально-комунікативних навичок у школярів з аутизмом

Під час спостереження за дитиною з аутизмом може здаватися, що в неї взагалі відсутня потреба в комунікації. Саме тому формування соціально-комунікативних навичок є одним із найважливіших завдань у навчанні та вихованні аутичних дітей.

1. Підхід до таких дітей має бути суто індивідуальним, тому формальне перенесення чужого досвіду неприпустиме, його потрібно використовувати з обережністю і творчо.
2. Показуйте своє схвалення кожного разу, коли дитина успішно виконав завдання. Якщо дитина не відчуватиме підтримки з вашого боку, вона ще більше замкнеться і стане уникати контакту.
3. Необхідно залучити дитину у спільну діяльність для збагачення її емоційного та інтелектуального досвіду.
4. Сприймайте позитивно будь-яку спробу комунікації з боку дитини, навіть неадекватну. Не давайте неочікуваних завдань.
5. Не підганяйте дитину, коли вона відповідає. Дайте можливість зосередитися і відповісти.
6. Під час фронтальної роботи звертайтеся в класі до аутичної дитини на ім'я, якщо потрібно, торкніться її. Тільки тоді учень буде виконувати фронтальне завдання.
7. Коли дитина запитує, будьте впевнені, що відповідаєте передусім на її наміри, а не на слова. Коли слова дитини не мають ніякого сенсу, подумайте, що вона мала на увазі.

8. Під час дитячої сварки вчитель має вербалізувати думки іншої дитини, оскільки аутисти не можуть поставити себе на місце іншого та розпізнати його думки, наміри, почуття.

9. Ніколи не показуйте дитині свого невдоволення, адже найголовніше в поверненні такої людини до нормального життя і спілкування - змусити її повірити в те, що цей світ за неї, а не проти.

Отже, ефективне інтегрування дітей з вадами психофізичного розвитку в загальноосвітній навчальний заклад можливе лише в умовах постійного удосконалення систем загальної та спеціальної освіти, ліквідації наявних кордонів між ними. Вчителям ЗНЗ, які навчають таких дітей і прагнуть досягти певних результатів, найперше слід вивчити характер психофізичного розладу кожної дитини і відповідно до цього організувати навчальний процес у тісній співпраці з батьками та іншими фахівцями (спеціалістами з лікувальної фізкультури, реабілітологами, логопедами, соціальними працівниками та ін.).